

ПИТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

УДК 351.745.7:354.42/.44

Буржинський Василь Антонович –
начальник відділу управління стратегічного аналізу та прогнозування Департаменту служби Міністра МВС України

Організаційно-правові засади інформатизації оперативно-розшукової діяльності

В статті розглянуто проблему інформатизації оперативно-розшукової роботи, визначено основні організаційно-правові заходи щодо покращення стану функціонування оперативних підрозділів із застосуванням комп'ютерних технологій.

Ключові слова: інформатизація, оперативно-розшукова діяльність, оперативні бази даних.

Інформатизація оперативно-розшукової діяльності та актуалізація доказової бази оперативних підрозділів є одним із факторів якісно нового науково-інформаційного забезпечення правоохоронної діяльності, захисту прав та інтересів громадян, швидкого входження у міжнародні поліцейські інформаційні системи національних органів охорони правопорядку. Для оперативних працівників сьогодні існує вимога бути обізнаними із вітчизняним і зарубіжним досвідом інформатизації правоохоронної діяльності, її теоретичними засадами. Володіти методологією формування та використання оперативних баз даних. Підтвердженням тому є низка індивідуальних і колективних монографій, збірників документів і матеріалів, статей, дисертацій дослідників Ю. Арського, В. Гавловського, Д. Галла, В. Дозорцева, В. Єгорова, В. Калятіна, А. Колмогорова, О. Кохановської, Н. Кушакової, В. Ліпеського, А. Мельника, І. Родіонова, А. Сергєєва.

Інформатизація ОРД – комплексна система організаційних, науково-методичних і технологічних заходів, які забезпечують створення єдиних методологічних та методичних основ функціонування оперативних підрозділів із залученням комп'ютерних технологій. Процес інформатизації складається з:

а) розроблення взаємопов'язаних інформаційних технологій комплектування, експертизи документів, їх описування та обліку, використання фактографічної інформації;

б) формування різних оперативних інформаційних ресурсів, створення локальних баз даних (ОРД) в органах суб'єктів ОРР і централізованих правоохоронних БД;

в) створення технології інформаційної взаємодії в межах міжвідомчої правоохоронної інформаційної системи.

Варто особливо підкреслити, що інформаційна політика МВС в останні роки обмежувалася створенням у галузевих службах і підрозділах власних інформаційно-пошукових систем. Галузевий підхід і організаційна роз'єднаність локальних баз даних, прагнення зберегти наявну інформацію в таємниці від інших суб'єктів оперативно-розшукової діяльності не створили в минулому і не створюють сьогодні передумов для ефективного використання всієї оперативної значимої інформації в боротьбі зі злочинністю та організації належної взаємодії між підрозділами і службами міліції. Нормативні акти МВС України регламентують лише порядок реєстрації різних видів справ оперативного обліку, покликаних забезпечити вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності. Решта інформації осідає в оперативних матеріалах і справах, не систематизується, не узагальнюється і нерідко залишається незатребуваною.

При такій організації практично неможливо інтегрувати оперативні дані з іншою оперативною значущою інформацією і тим більше, аналізувати накопичені відомості. Витрачаючи значні сили і засоби на добування оперативної інформації, кримінальна міліція в той же час не має налагодженого механізму для її централізації, інтеграції та аналізу з метою своєчасного й ефективного використання в оперативно-розшуковій діяльності [1]. Оперативні дані, одержувані окремими структурними підрозділами міліції, також не систематизуються і не інтегруються з інформацією оперативних служб.

Необхідність вирішення цих проблем обумовлена також і тим, що значна частина інформації про підготовлювані та вчинені злочини надходить несвочасно, а наявна використовується недостатньо ефективно.

Практика інформатизації правоохоронної діяльності країн завідує, що заміна ручних технологій на електронні дозволяє суттєво прискорити процес розслідування, управління інформацією та її використання. Інформатизація передбачає проведення системи заходів щодо створення умов для переведення традиційних правоохоронних процедур на нові інформаційні комп'ютерні технології, формування електронних банків даних, оптимізації доступу до оперативної інформації та її раціонального, ефективного використання.

Незважаючи на значну кількість досліджень, далеко не всі проблемні питання забезпечення оперативно-розшуковою інформацією підрозділів

кримінальної міліції вивчені, а багато цікавих ідей не отримало відповідної реалізації. Зокрема, до них можна віднести соціальні та правові передумови розвитку інформаційного забезпечення, виявлення особливостей, його організації і місця в діяльності підрозділів кримінальної міліції, питання кадрового: забезпечення. Разом з тим необхідно звернути увагу і на проблеми, що зберігають у законодавчому та відомчому нормативному регулюванні функції інформаційного і організаційного забезпечення діяльності підрозділів кримінальної міліції [2].

Робота по аналізу інформації є одним із різновидів оперативно-розшукового управління, конкретною формою організації роботи. Призначення цієї управлінської функції полягає в тому, щоб зібрати необхідні фактичні дані, переробити їх в інформацію, достатню для використання в оперативно-розшуковій діяльності, втілити її в організаційно-управлінське або оперативно-тактичне рішення, отримати інформацію про хід і результати реалізації прийнятого рішення, зіставити результати із заданою метою і в разі розбіжності скорегувати раніше прийняте рішення з урахуванням нових елементів управлінської або оперативно-тактичної ситуації.

Сутність інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності підрозділів кримінальної міліції можна визначити як доцільну діяльність людини, спрямовану на вихідні фактичні дані з тим, щоб, використовуючи відповідні технічні засоби, перетворити їх форму, придатну для вирішення управлінських або конкретних завдань виявлення, попередження, припинення і розкриття злочинів, розшуку зниклих злочинців, безвісти зниклих громадян [2].

Інформаційний фактор набуває вирішального значення в реалізації завдань оперативно-розшукової діяльності і, насамперед, у розкритті злочинів, їх попередженні.

Аналізуючи оперативно-розшукові та процесуальні заходи розкриття злочинів, виявляється, що вони значною мірою пов'язані оперативно-значущою інформацією щодо злочинної події. Кожен скоєний злочин має свою міру інформації. По суті, між злочинними елементами, з одного боку, оперативними співробітниками і слідчими, які розкривають злочини, – з іншого, спостерігається постійне єдиноборство, об'єктом якого є інформація про злочинну подію.

Злочинець всіляко, свідомо чи інтуїтивно, прагне знизити інформативність своїх злочинних дій. Оперативні співробітники, що розкривають злочини, навпаки, прагнуть у ході оперативно-розшукової роботи і слідства в максимальному ступені використовувати оперативно-значиму інформацію за допомогою документування кримінальних фактів і обставин.

Закономірна зміна інформованості про злочинну подію і втрата можливості отримання інформації, після часу з моменту вчинення злочину підкреслюють нагальну необхідність розгляду пріоритетного здійснення

оперативно-розшукових заходів як пізнавального процесу на початковому етапі розкриття злочинів і розшуку зниклих злочинців, які і є основним змістом оперативно-розшукової діяльності за фактами злочинних подій.

Під оперативно-розшуковою інформацією слід розуміти сукупність специфічних, соціальних, правових відомостей, які забезпечують вирішення організаційних і тактичних завдань оперативно-розшукової діяльності, одержуваних оперативними апаратами конфіденційно і на офіційній основі з різних джерел.

Виходячи з цього інформаційне забезпечення оперативно-розшукової діяльності – це діяльність підрозділів і служб органів внутрішніх справ (оперативних і неоперативних), спрямована на одержання з гласних і негласних джерел оперативно-значущих відомостей, їх зберігання, обробку, передачу і використання з метою виявлення, попередження, розкриття і розслідування злочинів [3].

З точки зору оперативної інформації її джерелами є суб'єкти та об'єкти, від яких вона може надходити оперативному працівнику. Цілком зрозуміло, що цінність цієї інформації визначається поінформованістю джерела.

Структура джерел інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності може виглядати наступною:

Першу групу складають інформаційні відомості, отримані від будь-яких осіб (не посадових):

- від громадян, які конфіденційно сприяють підрозділам кримінальної міліції;
- від громадян – з усних і письмових заяв (повідомлень);
- у ході опитування.

Другу групу становлять відомості, що носять, у тій чи іншій мірі, офіційний характер, оскільки вони надходять від посадових осіб:

- представників організацій;
- представників громадськості;
- оперативних працівників підрозділів і служб ОВС України;
- оперативних працівників органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність;
- співробітників неоперативних апаратів ОВС;
- працівників інших правоохоронних органів України;
- співробітників міжнародних правоохоронних організацій та органів.

Третю групу становлять відомості, отримані оперативними апаратами з будь-яких інформаційних систем як безпосередньо, так і опосередковано:

- інтегрованої інформаційно-пошукової системи ОВС України;
- інформаційно-довідкових систем інших правоохоронних органів;
- інформаційних систем, що не входять у правоохоронну структуру;
- інформаційно-довідкові системи міжнародних і зарубіжних правоохоронних організацій та органів.

Четверту групу складають відомості й дані, що отримуються оперативними підрозділами кримінальної міліції у ході проведення окремих оперативно-розшукових заходів, закріплених у Законі України “Про оперативно-розшукову діяльність” [4].

Характерною рисою пошуку первинної оперативно-розшукової інформації виступає та обставина, що здійснення розвідувальних заходів є не тільки правом, але й одним із основних обов’язків підрозділів кримінальної міліції. Застосовані при цьому заходи повинні утворювати єдину пошукову систему. Наявність такої пошукової системи дозволяє здійснювати упреждувальні дії оперативних апаратів, прогнозування і своєчасне вжиття заходів щодо попередження протиправної діяльності.

На думку автора, пошук первинної оперативно-розшукової інформації в кримінальному середовищі, є комплексом заходів, спрямованих на виявлення, отримання, перевірку виявлених осіб і накопичення відомостей, що містять нові, раніше невідомі підрозділам кримінальної міліції спеціальні знання, які мають значення для боротьби зі злочинністю та іншими правопорушеннями.

Крім того, варто зазначити, що процес пошуку первинної інформації повинен бути всебічним, безперервним і здійснюватися за трьома напрямками: а) в масштабі окремо взятого міста, б) в масштабі області, в) у масштабі держави.

Системний підхід до проблеми інформаційного забезпечення підрозділів кримінальної міліції складається з декількох етапів, нерозривно пов’язаних один з одним, і являє своєрідний ланцюжок: збір – систематизація – аналіз – використання. Першим із етапів є збір інформації, що надходить до цих підрозділів, починаючи від рівня низової ланки міських і районних відділів до міністерських структур.

Прийоми, спрямовані на збір оперативно-розшукових відомостей, завжди мають конкретну спрямованість. Вони застосовуються відповідно до оперативно-розшукової ситуації. Характер необхідної для підрозділів кримінальної міліції інформації зумовлює необхідність вибору адекватних засобів і методів її виявлення, залежно від яких, вибираються тактичні прийоми, спрямовані на досягнення поставлених цілей.

Зокрема, співробітникам підрозділів кримінальної міліції при наведенні довідок доводиться користуватися інформаційними системами, які не входять у структуру ОВС, тобто обліками державних і недержавних організацій та установ, оскільки обліки, що ведуться в органах внутрішніх справ, на жаль, не завжди дозволяють в повній мірі отримати необхідну інформацію про об’єкт [5].

При роботі з такими обліками співробітники кримінальної міліції мають можливість застосовувати в залежності від поставлених завдань, крім наведення довідок, й інші оперативно-розшукові заходи,

такі, як опитування, ототожнення особистості, дослідження предметів і документів, збір зразків для порівняльного дослідження.

До сьогодні немає єдиного підходу і системи ведення, накопичення зазначених облікових даних. Для співробітників підрозділів кримінальної міліції інтерес представляють ті обліки, в яких накопичуються дані про осіб, помешкання, телефони, організації і т. ін. Значна кількість державних і громадських структур у своїх обліках фрагментарно накопичують дані про зазначені об'єкти [5].

Перш ніж інформація, що має оперативний інтерес для підрозділів кримінальної міліції, буде використана, вона потребує аналізу. Цей процес є більш поглибленим вивченням наявних інформаційних даних з метою їх конкретного застосування в певних обставинах у процесі здійснення заходів боротьби зі злочинністю.

При обробці даних, отриманих оперативно-розшуковим шляхом, необхідно визначити, чи буде ця інформація використана в рамках тільки оперативно-розшукової діяльності або можливо також скористатися нею в ході розслідування конкретних злочинів.

При цьому закріплення (фіксація) виявленої інформації може бути спрямована як на встановлення осіб, які можуть виступати, наприклад, в якості свідків у кримінальній справі, так і на створення бази доказової інформації. При цьому кількість інформаційних даних та їх якість значно збільшуються, що, в свою чергу, вимагає їх систематизації для полегшення подальшого застосування.

Збереження інформації оперативно-розшукового призначення полягає в прийнятті необхідних заходів до непроцесуального закріплення виявлених фактів і документів, що мають будь-яке доказове значення [3].

Інформаційне забезпечення є обов'язковою умовою ефективності будь-якої соціальної системи, в тому числі і системи кримінальної юстиції. Без інформаційних зв'язків не можна говорити про будь-яку взаємодію між її елементами і про існування самої системи як такої.

У зв'язку з цим класифікація оперативно-розшукової інформації має значення не тільки як засіб пізнання, а й як засіб її практичного використання. Величезний обсяг оперативно-розшукової інформації, яка використовується для попередження злочинів, прогнозування злочинності, організації ефективної діяльності самих оперативно-розшукових підрозділів кримінальної міліції і т. ін. передбачає поділ оперативно-розшукової інформації на чотири групи:

- відомості, що можуть бути доказами або сприяють їх отриманню;
- відомості, що сприяють попередженню злочинів;
- відомості, що сприяють ефективному функціонуванню оперативно-розшукових апаратів кримінальної міліції;

– відомості, що можуть бути підставами для вироблення деяких стратегій оперативно-розшукової діяльності.

Результати оперативно-розшукових заходів у вигляді оперативних матеріалів не є доказами, оскільки отримані не в процесуальній формі. Однак такі матеріали містять фактичні дані, що дозволяють встановити істину в кримінальних справах [3]. Саме ці фактичні дані використовуються як докази після їх відповідного процесуального оформлення.

Тим не менш, у системі оперативно-розшукового забезпечення попереднього розслідування з'являється значний прошарок “мертвої” інформації. “Мертвою” можна вважати оперативно-розшукову інформацію, що знаходиться в різних справах оперативного обліку або інших формах оперативно-розшукового діловодства. Величезні обсяги інформації з різних причин (в основному через недосконалість відомчого нормативного регулювання) не використовуються в розкритті та розслідуванні злочинів.

У системі оперативно-розшукового забезпечення попереднього розслідування адресатом є слідчий, і від того, наскільки оптимально він може розпорядитися оперативно-розшуковою інформацією для вирішення задач розкриття і розслідування злочинів, залежить ефективність діяльності всієї системи.

Таким чином, ефективність інформаційного забезпечення оперативно-розшуковою інформацією попереднього розслідування злочинів залежить від ефективності функціонування всіх підрозділів кримінальної міліції, що включає в себе:

- правильне визначення джерела інформації та придатності отриманої інформації для встановлення істини у справі;
- передачу інформації слідчому швидко і без спотворень, у максимальному повному обсязі;
- оперативність використання слідчим інформації у вирішенні задач попереднього розслідування.

Існуюча система інформаційної взаємодії підрозділів кримінальної міліції має низку недоліків, основними з яких є:

- відсутність єдиної для всіх підрозділів кримінальної міліції, системи кодування;
- відсутність ідентифікації деяких основних об'єктів обліку (особа, подія, предмет);
- відсутність сучасної захищеної телекомунікаційної інфраструктури кримінальної міліції;
- застаріле нормативно-правове забезпечення формування, використання та захисту інформаційних ресурсів органів внутрішніх справ.

Зазначимо, що роботи по поліпшенню інформаційного забезпечення органів внутрішніх справ в останнє десятиліття зосереджувалися, головним чином, на створенні відповідних автоматизованих систем і мереж,

призначених для передачі та обробки інформації. При цьому апріорі передбачалася наявність необхідної інформації, і ставилося питання про можливість її оперативного й цілеспрямованого використання за допомогою сучасних засобів обробки даних. Однак, незважаючи на певне просування робіт з автоматизації інформаційних процесів, актуальної інформації при інформаційній взаємодії в підрозділах кримінальної міліції, як і раніше не вистачає, а створені автоматизовані інформаційні системи і засоби передачі даних не задовольняють поточні потреби. Також на темпи формування інформаційних ресурсів, удосконалення доступу до них дуже негативно впливає недостатня інформаційна активність користувачів середовища.

Впровадження мережевих технологій відкриває можливість переходу до нової якості організації оперативно-розшукової діяльності за рахунок забезпечення суб'єктів кримінальної міліції своєчасною, повною та достовірною інформацією. А це, в свою чергу, дозволить:

- ефективно використовувати в практичній діяльності суб'єктів кримінальної міліції інформаційні ресурси, накопичені в різних сферах їх діяльності;

- забезпечити повноту, достовірність і своєчасність подання інформації незалежно від місця її формування, створення необхідних умов для підвищення якості прийнятих рішень;

- використовувати інформаційні ресурси зі сфери діяльності інших державних і міжнародних структур і реалізацію доступу до них;

- використовувати технологічні рішення інтеграції, інформаційних ресурсів, що дозволить уникнути необґрунтованого дублювання робіт зі збору та підготовки вихідних даних, скоротити терміни створення і впровадження автоматизованих інформаційних систем, баз і банків даних;

- розширити і зміцнити інформаційні зв'язки між взаємодіючими структурами, підвищити зацікавленість у колективних діях;

- застосувати типові, ефективні засоби і методи забезпечення безпеки інформації в єдиному інформаційному просторі.

Головні завдання інформатизації в оперативно-розшуковій справі базуються на її функціях і спрямовані на:

- оптимізацію традиційних технологій справи, які й досі залишаються в цілому рутинними, зокрема процесів заповнення реєстраційних і контрольних документів тощо;

- вдосконалення системи управління у сфері оперативно-розшукової діяльності – підвищення ефективності практичних заходів, фінансового і кадрового забезпечення й функціонування системи та управління інформаційними і документальними ресурсами;

- забезпечення оперативного доступу до оперативно-розшукової інформації, створення в електронній формі системи формування оперативно-розшукових баз даних, взаємопов'язаних електронних каталогів, комп'ю-

терних БД та інформаційних систем, що дозволять сформувати інтегровані дані оперативної інформації про склад і зміст фондів як в електронній формі, так і з виведенням на традиційний друк, та активно використовувати її в інтересах вирішення актуальних завдань правоохоронної діяльності;

– вирішення на новому рівні проблеми збереження фондів і зберігання інформації з використанням комп'ютерних технологій, страхового копіювання, формування повнотекстових БД, аналітичної діяльності в галузі боротьби зі злочинністю тощо [3].

Інформатизація оперативно-розшукової діяльності в науково-методичному плані повинна поєднувати і взаємоузгоджувати весь цикл документотворення, документозберігання та використання документів, що відбувається у правоохоронній діяльності, та базуватися на поєднанні методик інформатики, правової статистики та документознавства. Її треба спрямовувати на створення засад документообігу і телекомунікаційних зв'язків із правоохоронними структурами й органами державної влади, уніфікувати з загальнодержавними інформаційними ресурсами України.

Процес інформатизації оперативно-розшукової діяльності складається з трьох взаємопов'язаних складових діяльності, що характеризують її в різних аспектах і потребують відповідного кадрового забезпечення для реалізації завдань:

– науково-архівознавчої – визначення об'єктів і пріоритетів комп'ютеризації технологічних процесів оперативно-розшукової діяльності на етапах збору, обліку, використання, зберігання даних: методичних засад каталогізації та методики описування оперативних фондів і документів для комп'ютеризованих систем, створення уніфікованої та стандартизованої термінології, відповідного термінологічного і лінгвістичного забезпечення тощо;

– інформаційно-технологічної (власне комп'ютеризація) – вибір оптимального програмного забезпечення та його пристосування до специфіки різних об'єктів комп'ютеризації з урахуванням можливостей для його подальшого розвитку, побудова інформаційних систем і мереж відповідно до завдань, що стоять перед оперативно-розшуковою діяльністю, а також постійна підтримка функціонування систем, захист інформації, оновлення обладнання та модифікації програмних рішень тощо;

– науково-організаційної та управлінської – організація роботи і реалізація інформатизації оперативно-розшукової діяльності та оперативної інформації в правоохоронній системі з урахуванням здобутків науково-аналітичного та інформаційно-технологічного вирішення проблематики, вдосконалення системи управління оперативно-розшуковою діяльністю, прийняття оптимальних фінансово-економічних та організаційних рішень відповідно до Програми комп'ютеризації та розроблених технічних завдань, що будуть прийняті для різних об'єктів комп'ютеризації.

Список використаних джерел

1. Нагиленко Б. Я. Роль поиска и анализа в информационной деятельности криминальной милиции / Б. Я. Нагиленко // Информатизация и информационная безопасность правоохранительных органов : сб. тр. Межд. науч.-практ. конф. Акад. управ. МВД России (25–26 мая 2004 г.). – М., 2004. – С. 229–233.

2. Голубовский В. Ю. Теория и практика информационного обеспечения оперативно-розыскной деятельности подразделений криминальной милиции : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 / Владимир Юрьевич Голубовский ; С.-Петербург. ун-т МВД РФ. – СПб., 2001. – 50 с. – ББК: Х629.372,0.

3. Голубовский В. Ю. Теоретические и правовые аспекты информационного обеспечения ОРД / В. Ю. Голубовский. – СПб. : Санкт-Петербургский университет МВД России, 2000. – 152 с.

4. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 22. – Ст. 303.

5. Голубовский В. Ю. Теория и практика информационного обеспечения оперативно-розыскной деятельности подразделений криминальной милиции : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Владимир Юрьевич Голубовский ; С.-Петербург. ун-т МВД РФ. – СПб., 2001. – 374 с.

В статье рассмотрена проблема информатизации оперативно-розыскной работы, определены основные организационно-правовые мероприятия по улучшению состояния функционирования оперативных подразделений с применением компьютерных технологий.

The problem of informatization of operative- investigative work is considered in the article, the main organizational-legal measures on the improvement of the functioning of operative subdivisions using the computer technologies.

Стаття надійшла до редакції журналу 5 червня 2012 року.